

URMĂRILE CRUCIADELOR

FLORENTINA CAZAN

Nu putem vorbi de urmările cruciadelor fără să avem în față scopul principal care le-au alimentat: nevoia de expansiune a Europei occidentale ajunsă la un anumit stadiu de dezvoltare, o Europă ce se voia a fi pe plan spiritual o comunitate a tuturor creștinilor aflați în subordinea bisericii de la Roma. Este vorba de un moment de răscruce al societății occidentale datorat formelor economice și politice noi de viață și unor factori sociali care au creat un adevărat rezervor uman, ceea ce a determinat o expansiune economică explozivă. De aceea, este o vreme nu lipsită de crize și nesiguranță, iar soluția găsită a constat într-o mișcare de colonizare. Forma religioasă adoptată a însemnat doar cristalizarea unei ideologii necesară pentru a împinge oamenii la acțiune. Religia a dat un caracter de legitimitate dorinței de deplasare spre ținuturi noi.

Cruciadele au fost, așa dar, un proces de colonizare din Occident spre Orient, fenomen înlesnit de crearea unor „state“, acestea fiind rezultatul direct al politicii de cucerire întreprinse de cruciați”.¹ Timp de două sute de ani, noi și noi imigranți din Europa centrală și occidentală (pelerini, negustori, războinici, cu familiile lor) au mărit numărul primilor veniți.

O particularitate a regiunilor colonizate îl formează locul important pe care l-a deținut, încă de la început, elementul francez, fapt explicabil având în vedere participarea masivă a francezilor la primele cruciade. În noile state limba oficială vorbită era franceză, dinastiile cîrmuitoare erau de asemenea franceze.² De aceea, cuvîntul „franc“ a devenit sinonim cu străin sau occidental. Cu toată preponderența elementului francez, statele fondate au avut un caracter internațional, ele fiind expresia „creștinătății”.³ Precizarea ce se impune este că această „creștinătate“ orientală, proaspăt creată, nu era, subordonată, împăratului german — teoretic conducătorul creștinătății apusene — dat fiind că nu el organizase aceste expediții, ci papalității. De aceea „Țara Sfîntă“, patrimoniul comun al tuturor credincioșilor, a fost considerată ca ținînd direct de autoritatea de la Roma.⁴ După prima cruciadă, deși biserica a admis formarea unui regat al Ierusalimului, lui Godeffroy de Bouillon i s-a impus să

¹ Regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei, Galileii, marchizatul de Tyr, comitatele Tripoli, Edessa, Jaffa, Ascalon, senioriile Ramlah, Krak, Sidon, Beirut etc., formațiuni politice eterogene, practic independente, teoretic ținînd toate de regatul Ierusalimului.

² L. Bréhier, *L'église et l'Orient au moyen âge, Les croisades*, Paris 1928, p. 89—91.

³ Papa Grigore VII dăduse creștinătății un conținut politic, ea voind să însemne unitatea tuturor țărilor catolice sub hegemonia împăratului german și a papei. (Dictatus papae, 1075).

⁴ L. Bréhier, *op. cit., ibidem*.

renunțe la titlul de rege și a guvernat ca reprezentant al papalității. Abia la moartea sa (1100), fratele său Balduin, speculând unele situații politice, s-a intitulat rege.⁵

Puterea politică în regatul Ierusalimului, la sfârșitul secolului XI și în secolul XII, a fost aceea a unui stat centralizat. Războaiele neîncetate reclamau o singură autoritate, puternică, eficace, un șef militar ascultat de toți. Soarta statului, dar și a individului depindea de starea de ordine ce trebuia respectată.⁶ Apoi era și o condiție obiectivă de altă natură. La prima cruciadă au participat prin excelență mici nobili, mulți dintre ei fiind vasali direcți ai lui Godeffroy de Bouillon, „Domus Godfridi“ — cum spune cronica anonimă. Această origine modestă a nobilimii a determinat la început structura politică a regatului. Cavalerii nu erau în măsură, nici prin forța lor reală, nici prin tradiție sau fel de viață, să se opună principelui și să încerce să-și consolideze pozițiile personale în stat. Politica lui Godeffroy de Bouillon și a fratelui său, Balduin I, a fost autoritară și prudentă. În această vreme, fondul funciar al statului se confunda cu al regelui, iar primii conducători au evitat să distribuie nobililor teritorii sub forma unor servicii, după sistemul european, preferând mai degrabă să le acorde ca feud veniturile acestora. Era o măsură înțeleaptă, dar care era departe de „paradisul feudal“ la care visaseră nobilii,⁷ fapt ce a făcut ca unii dintre ei — Tancred de Sicilia, Raymond de Saint-Gilles — să revină în Europa, dezamăgiți. Din secolul XII, regii au trebuit să cedeze presiunii nobililor și să procedeze la împărțirea pământurilor, dar și acum s-a avut grijă ca teritoriul cel mai mare să rămână în mâna regelui. El cuprindea: Ierusalimul, Bethleemul, Jericho, Naplus, Jaffa, Acra și Transiordania, fapt ce făcea ca senioriile create să nu poată manifesta tendințe centrifuge. Apariția lor era, în ultimă instanță, și o necesitate de guvernare, ele asigurând statului organizarea militară și administrativă. Regele exercita mai departe prerogativele suzeranității, având încă drepturi juridice în teritoriul senioriei. Simpla prezență a regelui pe un domeniu transforma curtea seniorală de justiție într-o curte regală.⁸ Pentru a împiedica creșterea forței materiale a seniorilor, primii regi au elaborat o atare legislație încât cumulusul de pământuri în mâna unui senior era imposibil. Legile successorale interziceau unui proprietar, care avea deja un domeniu, să mai moștenească altul dacă existau rude. Marele avantaj al regalității în această perioadă, în deținerea primului loc ca proprietar de bunuri, decurge din faptul că nobilii, abia sosiți, rareori își aveau asigurată descendența. În condițiile în care războiul nu se mai sfârșea, mulți mureau chiar înainte de a fi întemeiat o familie, or, potrivit dreptului feudal, în caz de desherență pământul revenea suzeranului.

Desprinderea Antiohiei ca un principat de sine stătător a dat naștere la o situație similară. Principele, ca șef al piramidei feudale, era stăpînul tuturor pământurilor, toți supușii deținând direct sau indirect feudul de la el. Ca atare, jurământul de fidelitate prestat unui senior, implica serviciu și supunere

⁵ R. Grousset, *Histoire des Croisades*, vol. I, Paris 1934, p. 4.

⁶ J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jérusalem*, t. I, Paris, 1969, p. 467—468.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 468—469.

suzeranului acestuia, adică principelui.⁹ Obiceiul îl găsim și în regatul Ierusalimului de la mijlocul secolului XII, când Amaury I promulgă în acest sens „*Assise sur la ligèce*“.

Din secolul XIII situația se schimbă. Seniōriile tind să devină tot mai mult unități militaro-administrative independente, după cum va fi scris în legea fării, *Assises de Jerusalem*, o culegere de norme juridice privind obligațiile și drepturile clasei feudale, despre care Engels spunea că ne-a transmis expresia clasică a ordinii feudale.¹⁰

Existența ordinelor călugărești-militare, a comunităților autohtone creștine și necreștine, ca formă de organizare în stat, menținerea unor oaze musulmane neocupate (Alep, Hamah, Damasc), neînțelegerile cu Imperiul bizantin în ceea ce privește statutul teritoriilor cucerite, au venit să mărească disensiunile într-o lume străină de loc care se cerea unită pentru a rezista adversarului. Din secolul XIII, se impune tot mai mult ca for conducător înalta Curte, sau *Cour des Ligés*, o adunare a tuturor vasalilor și valvasalilor, care exercita un control permanent asupra autorității regale, luând hotărâri inclusiv privind succesiunea la tron.¹¹ Suveranitatea, astfel îngrădită, a lăsat cîmp liber afirmării principilor și a seniorilor de tot felul, certurilor dintre ei.

Dar consecința cea mai importantă a cruciadelor a rezultat din întâlnirea a două lumi depărtate pînă acum nu numai geografic, ci și sub raportul modului de viață și al mentalităților, două lumi ce păreau în mod obligatoriu să se excludă una pe cealaltă. Și totuși nu a fost așa. Între cele două societăți a existat o influență reciprocă. Nu numai occidentalii au preluat obiceiuri și forme de rafinament dintr-o lume mult mai veche decît cea occidentală și profund civilizată, dar și Orientul cucerit s-a lăsat atras, în timpul răgazurilor de pace și bună vecinătate, de manierele cuceritorilor pe care le-a imitat. S-a format o lume amestecată, bilingvă cu castelani franci, preoți de ambele confesiuni — creștină și musulmană — cu orașeni aparținînd mai multor neamuri.¹² Este drept că cruciații au făcut tot ce au putut pentru a marca o linie despărțitoare între ei și populația cucerită.

Mai întii, în statele cruciate trăsătura esențială a poziției ce o avea individul în societate o constituia elementul religios. Această distincție dă nota de originalitate regimului instituit în Orientul Apropiat. Singura deosebire care împărțea societatea în două mari categorii, bine precizate, era aceea între învingători și învinși și se baza exclusiv pe apartenența religioasă: ¹³ învingătorii cunoscuți sub numele de *franci*, masa de autohtoni formînd marea categorie a *nefrancilor*.

Francii alcătuiau o societate închisă, trăind după propriile lor legi și obiceiuri, ei singuri dispuneau de întreaga proprietate funciară, de privilegiile economice și politice. Dar această populație nu forma un monolit. Ea era stratifi-

⁹ E. Perroy, *Les croisades* (1095—1204), Paris, f.an, p. 61.

¹⁰ Marx-Engels, *Scrisori alese*, (ed. rusă), 1953, p. 484. (Fr. Engels către Smith, 12 martie 1895).

¹¹ Pînă la sfîrșitul sec. XII tronul nu a fost ereditar. Dar și cînd devine ereditar contestările erau admise. Vezi L. Bréhier, *op. cit.*, p. 91 și E. Perroy, p. 74—79.

¹² N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés*, (extrait de *Mélanges*, f. an, p. 259.

¹³ J. Prawer, *op. cit.*, p. 464.

cată conform legăturilor de vasalitate. Doar acestea creau o diversificare socială în sînul lumii france. Spre deosebire de Occident, în Orient nu a apărut nici o formă de asociere, economică sau politică, în afară de ierarhia feudală. Nu s-au constituit asociații urbane de tip comunal, sau organizații profesionale de genul breslelor sau ghildelor.

Majoritatea populației france era concentrată în orașe, ca urmare a stării permanente de război și a nevoii de apărare. Orașele bine fortificate ofereau nobililor un adăpost sigur, precum și un anumit grad de confort. De aici a rezultat o lipsă de interes aproape totală a seniorilor față de sistemul de exploatare de pe propriile lor domenii, la care s-au adăugat, ca o consecință, și unele modificări de structură. Astfel, domeniul nu dispunea de „rezervă”, pămîntul destinat unei exploatare directe de către feudal. Tot ce-l interesa pe acesta din urmă era să-i parvină taxele de la țărani dependenți.

Dacă marea proprietate funciară avea o structură diferită de cea a feudului european, în schimb relațiile feudale pe care ea le genera au căpătat în Orient un caracter mai riguros decît în Occident, în sensul că ele au înregistrat o evoluție mult mai rapidă a strîngerii legăturilor care uneau pe vasal de suzeranul său. De pildă, spre deosebire de continentul european, unde începînd cu secolul X obligațiile militare ale vasalilor au fost reduse la 40 de zile pe an, în Orientul latin durata serviciului de oaste era nelimitată. Între 15 și 60 ani feudalul trebuia să răspundă la toate chemările suzeranului său.¹⁴ Se poate afirma că relațiile feudale aduse de nobilii apuseni au evoluat în Orient spre forme clasice, după cum cucerirea a avut drept urmare definitivarea procesului de feudalizare început în Orient.

Populația nefrancă alcătua marea masă a producătorilor direcți. Nobilii cruciați nu au adus cu ei, dincolo de mare, în țările noi cucerite, țărani. Așa dar, mîna de lucru de pe domenii nu putea fi decît locală,¹⁵ procedeu firesc, de altfel, dacă ne gîndim că autohtonilor a trebuit să li se lase o posibilitate de a trăi. A avut loc doar o substituire de proprietari, fără ca cruciații să se schimbe în agricultori.¹⁶ Puținii țărani care s-au alăturat în procesul de colonizare au întemeiat sate de coloniști france alături de cele autohtone, fără să le desființeze. Acest gen de așezări au constituit însă o excepție. Practic nu s-a schimbat nimic în mediul rural; s-a produs doar o nivelare în condiția juridică a țăranilor, care au devenit toți dependenți, dar nu șerbi, obligațiile lor fiind mai ales de natură fiscală. De remarcat că cruciații, deși au tratat cu bunăvoință pe creștinii indigeni, nu le-au acordat un statut privilegiat față de musulmani. Localnicii — creștini sau musulmani — au fost deopotrivă asupriți.¹⁷ Rezultatul a fost că după trei generații îi aflăm luptînd alături împotriva stăpînilor străini, iar Nur-al-Din și sultanul Saladin au fost salutați ca niște eliberatori. Bisericele creștine autohtone (numeroase ca dogmă) s-au văzut concurate de biserica latină care a impus o ierarhie ecleziastică și a cerut comunităților creștine locale să o recunoască. Patriarh al Ierusalimului a fost numit un franc, multe biserici ortodoxe, împreună cu pămînturile lor, au fost încre-

¹⁴ E. Perroy, *op. cit.*, p. 61; 63.

¹⁵ N. Iorga, *La France de Terre Sainte*, Bucarest, 1934, p. 103.

¹⁶ R. Grousset, *Les croisades*, Paris 1964, p. 75.

¹⁷ J. Prawer, *op. cit.*, loc. cit.

dințate unor prelați catolici. Doar maroniții¹⁸ s-au bucurat de un tratament ceva mai bun, cu ei francii ajungând la o înțelegere în anul 1182, prin care s-a realizat o unitate de cult. Încercările similare cu alte secte (armeni, iacobiți, nestorieni) nu au dat nici un rezultat.

La țară cadrul de organizare feudală era satul (casella). Comunităților rurale dependente li s-a lăsat propria lor administrare, ele fiind reprezentate de un conducător numit *rais* sau *mukhtar* care răspundea în fața seniorului de perceperea taxelor, arbitra conflictele mai grave. Pentru pricinile mai ușoare, locuitorii erau judecați de către tribunalele comunității religioase din care făceau parte, practică extinsă, de altfel, și la franci.¹⁹ De fapt, pe seniori nu-i interesa desfășurarea proceselor sau natura lor, tot ceea ce doreau era să perceapă amenzile juridice care le parvneau prin intermediul mukhtarului.

Nici în comunitățile urbane nu s-au înregistrat schimbări. Meșteșugurile și comerțul au rămas mai departe să fie practicate de populația indigenă — sirieni, greci, armeni, musulmani, evrei — grupați în cartiere. La fel ca în Europa occidentală, era o populație liberă din punct de vedere juridic, independent de apartenența religioasă. Cu supravegherea ordinei în oraș era însărcinat un tribunal numit *Curia fondae*.

Ridicarea unui zid despărțitor între învingători și învinși, prin diferite măsuri impuse și privilegiile acordate francilor, practic s-a dovedit a fi imposibil. Dacă în timp de război aveau loc distrugerii numeroase, uneori chiar masacre, în timp de pace cerințele economice au dus la apropieri între oameni. Mulți nobili veneau în aceste părți fără familii, încît căsătoriile mixte nu au putut fi împiedecate. Curînd a apărut în Orient un număr mare de metiși, cunoscuți în documente sub numele de *poullains*.²⁰ La cîțiva ani după fondarea regatului Ierusalim, Foucher de Chartres nota oarecum îngrijorat : „noi care am fost occidentali am devenit orientali... am ajuns să uităm locurile unde ne-am născut, iar mulți dintre noi (se referea la cei născuți acolo) nu cunosc aceste locuri decît după nume”.²¹ Un cărturar arab al vremurilor, Usama-Ibn-Munkiz, mărturisea că „mulți dintre franci s-au stabilit pe pămînturile noastre și s-au împrietenit cu musulmanii.” Prietenii musulmani și creștini se numeau între ei „frați” — ne spune Usama —, musulmanii erau primiți în casele creștinilor și ospătați cu toată cinstirea respectîndu-li-se obiceiurile, adică nu li se servea carne de porc sau băutură.²² Contactul de zi de zi dintre franci și nefrancii explică adoptarea de către occidentali a unor practici orientale, nu numai în formele de viață (îmbrăcăminte, fast, mobilier, băi) ci și în unele acte juridice. De pildă, în „Așezămintele Ierusalimului” se spune că în hotărnicirea proprietăților, ratificarea se făcea după sistemul „potatio”²³.

¹⁸ Sectă înființată de Ioan Maro (sec. V) ; situați în regiunile Sidon, Beirut, Tripoli, Antiohia ; foarte buni luptători arcași, francii au avut tot interesul să ajungă la o înțelegere cu ei.

¹⁹ J. Praver, *op. cit.*, p. 465—466 ; 519 ; E. Perroy, *op. cit.*, pp. 66—73.

²⁰ R. Grousset, *Les croisades*, p. 76.

²¹ N. Iorga, *La France de Terre Sainte*, p. 99.

²² *Cartea Înțelepciunii*, în *Crestomatia istoriei evului mediu* de N. L. Grațianski și S. D. Scazkin vol. I, Moscova, 1949. trad. rom. p. 504.

²³ adică în prezența martorilor care închinau în cinstea noului proprietar o cană cu băutură.

Apropierea se explică prin faptul că, în fond nici nu erau două lumi chiar atît de deosebite. Formele de exploatare feudală de tip occidental s-au impus pe aceste meleaguri tocmai pentru că societatea orientală era pregătită să le primească prin însăși evoluția ei care tindea spre aceleași forme feudale. Între acestea, instituția cavaleriei a fost poate elementul cel mai eficace în stabilirea unor relații de prietenie între franci și nefrancii, deoarece și în lumea musulmană războinicul era înconjurat cu admirație și respect. Mentalitatea războinică comună ambelor societăți a creat o punte de legătură. Spiritul cavaleresc, vasalitatea și omagiul, însoțite de întreaga lor valoare morală s-au impus repede. Francii puteau fi numiți de musulmani sălbateci, impuri, imorali, cavalerul rămînea un războinic demn de a fi respectat.²⁴ Duelul judiciar, obicei occidental, a fost preluat din secolul XIII și de pătura conducătoare locală.²⁵ Formele politice care decurgeau din sistemul cavaleriei erau, de asemenea, apreciate, mai ales consiliul baronilor care sublinia independența nobililor cavaleri, libertatea în a decide, dat fiind că hotărîrile lor nu puteau fi atacate de rege.

Sub raportul evoluției relațiilor feudale, cruciadele au marcat o cotitură și în ceea ce privește feudalismul occidental. Pericolul, depărtarea de cercul familial i-a obligat pe nobili să introducă norme obligatorii pentru toți cavalerii, care să le mărească sentimentul solidarității, astfel că nobilimea s-a constituit într-un *ordo*, conceput în mod figurat ca un lanț în care fiecare cavaler constituia o verigă.²⁶ Pentru a se înlesni feudalilor occidentali posibilitatea de deplasare pe țărături atît de depărtate, li s-a permis să dispună de proprietățile lor într-o măsură mult mai mare decît se obișnuise pînă la sfîrșitul secolului XI și anume s-a dat dreptul de înstrăinare a feudelor prin vînzarea, zălogirea sau ipotecarea lor. Practica a apărut chiar de la începutul cruciadelor și a fost legalizată de papa Eugen III în anul 1145²⁷. Cruciadele au contribuit și la dezvoltarea dreptului feudal. S-a instituit o procedură mai rapidă pentru cruciații implicați într-un proces să poată participa la expedițiile proiectate, după cum, ca un privilegiu suplimentar, alături de scutirea de unele obligații datorate suzeranului, s-a interzis ca feudalii să fie citați în fața unor curți de judecată aflate în afara diocезei lor.²⁸

Pentru țărănime, expedițiile în Orient au însemnat o sporire a dărilor. În toată această perioadă s-a perceput „dijma pentru cruciadă“, apoi creșterea exigențelor de trai și a nevoii de bani a feudalilor au făcut ca redevențele să crească. Dar „războiul sfînt“ a stimulat procesul de eliberare a țărănilor din șerbie. Doritori de bani, feudalii acceptau mai ușor răscumpărarea șerbilor. Aceeași nevoie de bani a făcut ca nobilii să cedeze presiunii orașelor de a-și răscumpăra libertatea.

²⁴ N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés*, p. 263—264; 272.

²⁵ I. Grămadă, *Cruciadele*, București, Ed. științifică, 1961, p. 270.

²⁶ Christine de Pisane, *Le livre des faits et bonnes moeurs... în Nouvelle collection des memoires, pour servir a l'histoire de France, par Michaud et Poujoulat*, Paris 1836 t. II cap. 3, p. 7.

²⁷ J. Brundage, *Medieval canon law and the crusades*, London 1969, p. 175—176.

²⁸ *Ibidem*, p. 174—175.

Din punct de vedere politic, cruciadele au înlesnit în Europa apuseană procesul de centralizare a statelor și de întărire a monarhiei. Canalizând spre răsărit o parte din elementele cele mai turbulente ale nobilimii, suveranii au putut mai ușor să combată anarhia feudală deoarece expedițiile în Orient au slăbit baza materială a unor nobili, iar pe alții i-au ținut departe de țară. Unele taxe față de regalitate și-au avut originea în contribuția datorată de oamenii liberi pentru organizarea unor cruciade, care cu timpul s-au transformat în Franța și Anglia în adevărate impozite percepute de regalitate cu concursul bisericii.²⁹

Sub aspectul economic, trebuie spus că la început Orientul Apropiat a însemnat o deziluzie pentru cruciați. Cei mai mulți dintre participanți, în simplitatea lor, concepeau „țara sfântă“ ca o lume cerească. Ei confundau Ierusalimul pământesc cu cel imaginar, ceresc, și s-au așteptat să găsească o cetate unde curgea lapte și miere și se călca pe aur. În realitate, provinciile ocupate de franci dincolo de mare nu erau bogate. Fertile erau doar unele regiuni (cîmpiile Esdraelon, Sharon, Yericho, Valea Bucuia, cîmpia Antiohiei). Dincolo de Iordan grîul trebuia importat.³⁰ Afară de unele excepții, cuceritorii au trebuit să se mulțumească cu profituri mai mici în comparație cu ceea ce își propuseseră cînd au plecat de acasă. Din fericire, produsele comercializate, deși puține, aveau o valoare mare. Cel mai mult au profitat negustorii italieni care au luat parte la cruciade. Veneția și Genova făceau comerț, prin porturile Siriei și Egiptului, au stabilit factorii la Caffa și Tana de unde își trimiteau mărfurile în Rusia și Polonia. În secolele XII și XIII se poate vorbi de o supremație maritimă și comercială a celor două orașe în Mediterană.³¹ Corăbiile aduceau din Europa sclavi, lemn, metal, călători, iar la întoarcere plecau încărcate cu produse locale. Printre acestea se numără în primul rînd zahărul, pe care europenii au învățat să-l extragă din trestia de zahăr și să-l prelucreze. Tot zahărul consumat în Europa în secolele XII și XIII a venit din aceste regiuni. Apoi, erau țesăturile orientale, foarte scumpe, ca mătasea, muslina, damascul, sticlăria produsă la Tyr și Antiohia. Prin porturile ocupate de cruciați (de pildă Acra) se făcea și un comerț de tranzit prin intermediul musulmanilor, ceea ce a făcut ca unele produse din Orientul îndepărtat (porțelanurile chinezești) să ajungă pînă în Italia și Franța. În sfîrșit, cruciații au cunoscut unele culturi noi pe care le-au aclimatizat în Europa (orezul, pepenele, caisul, lămîiul).

Cruciadele au însemnat, în același timp, influențe reciproce culturale. Artiști apuseni plecați în cruciadă, desigur, au fost puțini, iar țara cucerită avea tradiții artistice. Cu toate acestea, s-a creat un stil propriu răspunzînd gustului și nevoilor noilor stăpîni în care împrumuturile de o parte și de alta se fac simțite. Arta construcțiilor în piatră cunoștea aici o tehnică mai veche decît în Occident; ea a fost preluată, dar s-a păstrat stilul occidental al castelelor feudale mai avantajos pentru că erau mai bine fortificate și puteau fi apărate cu garnizoane mici. Castele ca Beaufort, Kerak, Blanchegarde, Ibelin, vădesc influențe bizantine în construcția turnurilor. Decorația bizantină se face remar-

²⁹ *Ibidem*, p. 177.

³⁰ St. Runciman, *A history of the crusades*, vol. III, Cambridge, 1966, p. 351—356.

³¹ *Ibidem*; vezi și I. Grămadă, *op. cit.*, p. 273.

cată mai ales în bisericile ridicate de cruciați — cum ar fi capela de pe Golgota — deși stilul folosit deseori amintește de catedralele gotice, în timp ce în artele minore (sculptură în fildeș, orfevrărie) se vedește măiestria meșterilor orientali.³² Negustorii italieni în drumurile lor nu s-au mulțumit numai cu transportarea mărfurilor, ei au adus în Europa modele și mijloace noi arhitectonice, astfel că arhitectura italiană în secolele XIII-XIV se resimte de influențe orientale.³³

Din punct de vedere al stimulării dezvoltării culturii în Europa occidentală, aportul cruciadelor a fost deosebit de însemnat. Ele au împins înainte cunoașterea și gândirea omenească. Orizontul geografic și politic al oamenilor s-a lărgit, ceea ce atunci echivala cu o descoperire a lumii; mai mult, în ciuda războaielor deosebit de crude, era prima colaborare dintre Orient și Occident. De fapt, epoca marilor descoperiri geografice se anunța prin cruciade.³⁴ De aici interesul pentru studiile de orientalică. La sfârșitul secolului XIII, la îndemnul marelui cărturar Raymond Lulle, se deschid colegii la Roma, Paris, Cambridge, unde se studiau limbile arabă și ebraică. În „Cartea celor cinci înțelepți”, același Raymond Lulle aducea o schimbare în însăși concepția despre natura umană în care ura față de „necredincioși” dispărea, filozofie înflințită și la Thomas d'Aquino. Apare ideea, contrară spiritului inițial de cruciadă, conform căreia numai faptul că un popor aparține altei credințe nu-ți dă dreptul să uciți, idee plină de un spirit de umanitate. S-au scris mai multe istorii, cum este cea a Siriei datorată lui Guillaume de Tyr.

Literatura s-a îmbogățit și ea cu noi teme, acelea ale aventurii dusă pe alte meleaguri. Așa s-a născut în Franța și Germania un număr mare de poeme în care se cînta fie atracția depărtărilor, de pildă versurile lui Geoffroy Ludelle, Heinrich von Veldeke, Wolfram von Eschenbach, fie dorul de casă, de ființele dragi părăsite, cum întâlnim în cuvintele pline de tristețe și sensibilitate ale unui Conon Bethune.³⁵

Așa dar, din istoria cruciadelor istoria nu a păstrat doar amintirea tragică a unor întâmplări singeroase, ci și rezultatele decurgînd din interferența a două societăți, fapt ce a dus la dezvoltarea formelor de viață materială și spirituală, la apropierea dintre două lumi care se credeau destinate să se urască veșnic.

BIBLIOGRAFIE

- I. Grămadă, *Cruciadele*, București, Ed. Științifică, 1961; N. Iorga, *Brève histoire des croisades*, Paris, 1924; J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jerusalem*, t. I, Paris, 1969; K. M. Setton, *A history of the crusades*, 2 vol. 1962, 1969.

³² St. Runciman, *op. cit.*, p. 367 și urm.

³³ I. Grămadă, *op. cit.*, p. 271.

³⁴ A. Alphandery, *La Chrétienté et l'idée de croisade*, texte établi par Al. Dupront, t. II, Paris, 1954.

³⁵ Vezi R. Grousset, *L'épopée des croisades*, Paris 1939, p. 344 și urm. și A. Haas, *Aspekte der Kreuzzüge*, în *Geschichte und Geistesleben*, în „Archiv für Kulturgeschichte”, 1964/2—3, p. 185—202.